

Тео Д'хаен

Големи истории, малки литератури и световни автори*

Abstract

In his article "Major Histories, Minor Literatures, and World Authors" Theo D'haen discusses how the idea of world literature has made a remarkable comeback in literary studies. A major feature of this revival has been increased attention from a "world perspective" to literatures until recently little studied beyond disciplinary boundaries, particularly so some "major" literatures such as Chinese, Japanese, Arabic, and various Indian-language literatures. As such, these literatures have come to join what has usually been thought of as "European" world literature. What this move, however to be welcomed in itself, obscures is the even further peripheralization of a number of "smaller" literatures, amongst them many European ones. Thus world literature in its newly emerging guise is merely upping the ante for such minor literatures, or, alternatively, reshaping such literatures in the image and interest of the few "major" literatures which are deemed worthy of inclusion in the "new" world literature.

Резюме

В статията си „Големи истории, малки литератури и световни автори“ Тео Д'хаен разглежда как идеята за световна литература е направила невероятно завръщане в литературните изследвания. Важна характеристика на това нейно възвръщане е повишеният интерес от „световна гледна точка“ към литератури, които досега са били сравнително малко изучавани извън дисциплинарните си рамки, особено когато става въпрос за някои „големи“ литератури, сред които са китайската, японската, арабската и различни индоезични литератури. По този начин тези литератури се присъединяват към това, което по принцип се е смятало за „Европейска“ световна литература. Колкото и положителна да е тази стъпка, всъщност тя прикрива все по-задълбочаващото се периферизиране на редица „по-малки“ литератури, между които и много европейски. Следователно световната литература в този си нов образ само вдига летвата за подобни „малки“ литератури или алтернативно ги променя според образа и интереса на няколкото „големи“ литератури, които се считат за достойни да бъдат включени в „новата“ световна литература.

Дълго време Европейската литература е била „световната литература“. Това изглежда по-скоро иронично, като се замислим, че Гьоте, писателят, който през 1827 г. първи популяризира понятието *Weltliteratur*, осъществява това като непосредствен резултат от прочитането на редица китайски романи в превод (виж Eckermann). Самият Гьоте в по-късни изявления във връзка с този феномен на практика приравнява Европейската литература с *Weltliteratur*. И все пак Фритц Щрих, един от най-проницателните читатели на Гьоте, коментира, че за Гьоте „световната литература е преди всичко Европейската литература. Тя е в процес на себerealизиране в Европа. Европейската литература, която е литература на обмен и общуване между литературите на Европа, както и между народите на Европа, е първият етап на световната литература, която от тези наченки ще се разпространи във все по-разширяващи се кръгове, докато достигне система, която в крайна сметка ще обхване целия свят. Световната литература е жив, растящ организъм, който може да се развие от

* Д'хаен, Тео. *Големи истории, малки литератури и световни автори*. Превод от: D'haen, Theo. "Major Histories, Minor Literatures, and World Authors." *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 15.5 (2013): <<http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.2342>>. Copyright release/ получени права by Purdue University Press.

зародиша на европейската литература, и самият Гьоте, в своята стихосбирка „Западно-източен диван“, която е трябвало да хвърли мост от Изтока към Запада, си поставя за цел „включването на азиатския свят в него“ (Goethe 16). Затова и Щрих, който пише през 1945 г. и следователно много преди изобретяването на термина „евроцентризъм“, се оплаква, че „в днешната реч на практика не се прави разлика между световна литература и Европейска литература - и това е сериозна грешка“ (Goethe 16).

Ако има виновник за тази грешка, то това е дисциплината на сравнителното литературознание. Всъщност, както световната(ните) литература(и) като един сравнително скорошен обект на обсъждане, така и сравнителното литературознание се появяват почти едновременно през първата половина на XIX век. Можем да видим първите проблясъци на новата дисциплина, която се вкоренява категорично в развиващите се по същия начин, но с по-бързи темпове, дисциплини на сравнителната филология (и биология, физиология и т.н.), в преподаването и писането на редица френски интелектуалци от деветнайсети век, например Филарет Шал (Philarète Chasles) с неговия двайсеттомен сборник „Изследвания по сравнително литературознание“ (Etudes de littérature comparée, 1846-1875). В действителност, тъй като този период се характеризира и с появата на системното проучване на различни европейски национални literaturи, световната литература – която се интересува от повече от една литература – започва да се разглежда като принадлежаща към областта на сравнителното литературознание, когато то се превръща в обект на академично проучване, въпреки че различните съдържания, обхванати от термина, могат да се разграничават значително.

Що се отнася до самия Гьоте, сега предимно се приема, че за него терминът обхваща бързо увеличаващия се обмен на литературни продукти и идеи сред интелектуалците в Европа в края на Наполеоновата епоха. Скоро обаче и особено в научни изследвания терминът започва да означава или всички literaturи в света - сегашни, минали и бъдещи, или канон на най-доброто от световните literaturи. Първата концепция поражда написването на серии от истории на световната литература, които може би по-коректно би било да се наричат световни литературни истории. Втората концепция придобива значение, когато започват да се разработват учебни програми по световна литература, които изискват антологии по въпроса. Последният споменат проблем се налага особено в САЩ, където след Първата световна война се институционализират като част от бакалавърски учебни планове лекционни курсове по световна литература, които, макар че носят различни наименования, на практика покриват почти същия материал и имат за цел да компенсират това, което се усеща като дефицит на студентите от САЩ, когато става дума за тяхното културно наследство. Като се имат предвид неизбежните езикови ограничения на тези студенти, материалите, включени в тези антологии, по необходимост са дадени в превод (виж например Blair; Bruck; Moulton).

Същевременно практикуващите сравнително литературознание в Европа, както и в САЩ, под маската на световната литература всъщност изучават комбинация от няколко литератури в оригинал. Ако има едно нещо, което всички тези подходи към световната литература споделят, то това е, че на практика те се ограничават до изучаване предимно на Европейската литература.

След Втората световна война и особено след края на епохата на колониализма и империализма, считано приблизително от 1960-те, това изключително или почти изключително внимание върху Европейската литература от гледна точка на това, което минава за световна литература, попада под атака. Рене Етиамбъл (René Etiemble) през 1964 г. отправя пламенен апел за разширяване на границите на световната литература, за да бъдат включени всички световни литератури, а не само тези от Европа. Албер Герар (Albert Guérard) още през 1940 г. се оплаква, че в това, което обикновено минава за канон на световната литература, „Изтокът е крайно недостатъчно представен... терминът Световна литература е очевидно преувеличение“, въпреки че може да бъде запазен „като изразяване на далечна надежда“ (34). Същевременно Герар подсказва, че би било по-точно тази изследователска област да се нарича „Западна световна литература: литература за западници, където и да са те, и за ориенталци, усвоили западната култура“ (34). След повече от две поколения оплакването на Жерар се подема от Шу-мей Ши (Shu-mei Shih), която постулира, че „макар много учени, които възкресяват концепцията [за световната литература], да предлагат формално извинение за евроцентричния ѝ произход, конститутивните йерархии и асиметрии на този евроцентризъм [или западноцентризъм, както тя го нарича по-нататък] рядко се анализират“ (16). В коментар на това, което Ши нарича „технологии на разпознаване“ – определяни от нея като „механизмите на дискурсивното (не)съзнаване, свързани със социални и културни (недо)разбирания – „Западът“ се превръща в извършител на разпознаването и „останалите“ в обект на разпознаване, в представите“ (17), а що се отнася до световната литература, Ши стига до заключението, че западноцентричната световна литература в най-лошия случай просто не признава това, което е отдалечено от нея, като по този начин го пренебрегва, игнорира или го обрича на мълчание, а в най-добрия случай създава грешни представи за не-Запада посредством „всеомогъщи дефиниции“, нещо което превръща определението за „Ориентализма“ на Едуард Саид в силов дискурс, позволяващ и легитимиращ европейското потискане на не-Запада посредством колониализма и империализма. Пример в това отношение за Ши е статията на Франко Морети „Размишления за Световната литература“ („Conjectures on World Literature“), която тя вижда като основен пример за технологията на разпознаване и която тя нарича „отговорът на системното“ (18).

Това, което Ши намира за „най-любопитно“ в изследването на Морети, е, че „въпреки че авторът често признава ограничените си познания за литературите извън Западна Европа... тези

уговорки се превръщат не толкова в препятствия, колкото в механизми, даващи възможност да се правят радикални обобщения“ (19). По-конкретно тя обвинява Морети в това, че прилага прибързано теорията си за разпространението на европейския роман над останалата част от света като комбинация от „чуждестранен сюжет, местни герои и местен наративен глас“ („Conjectures“ 65; Ши 19), а спрямо китайската литература посредством подхода си на „дистанционно четене“. Както Ши отбелязва: „Един бегъл поглед към китайската литература би отклонил Морети от приемането на проучването на един учен, написано на английски език, като авторитетна последна дума по отношение на китайския роман и от възприемането на китайския роман от началото на деветнайсети век като представителен за целия период от 1750 до 1950 г. Всяка генеалогия на съвременния китайски роман трябва да изследва връзката му с класическите произведения на жанра, които включват (ако ограничим списъка само за периода на Морети) *Сън в червения павилион* („The Dream of the Red Chamber“, 1791), *Неофициална история на конфуцианците* („The Scholars“, 1803) и *Цветя в огледалото* („Flowers in the Mirror“, 1828), както и романите от късния деветнайсети век, които Морети посочва” (19).

Други „всеомогъщи дефиниции“ за Ши са това, което тя нарича „времево отместване на емблематичното“, „глобален мултикултурализъм“, „изключителното частно“ и „постдиференциална етика“. Ши твърди, вземайки като пример „Литературата на третия свят в епохата на многонационалния капитализъм“ от Фредерик Джеймисън, че емблематичното позволява на западните читатели да избират и четат произведения от не-западни култури, които потвърждават стереотипите на Запада по отношение на не-Запада: глобалният мултикултурализъм разпространява американската културализация на етническите малцинства в САЩ и към останалата част на света, което води до идентичностни политики, които заобикалят реалните взаимоотношения в областта на икономиката, политиката и така нататък. Изключителното частно се отнася до онази творба или индивид, които са припознати от господстващия Запад като постигнали валидна универсалност, но същевременно служат парадоксално като най-типични представители на приетата за действителна идентичност, наложена от глобалния мултикултурализъм за неговата/нейната култура. Постдиференциалната етика призовава за надмогване на различието в полза на един нов универсализъм, основан върху признаването на индивидуалното равенство. Като прилага всички тези технологии на разпознаване спрямо създаденото в Китай и признато като част от съвременната „световна култура“, Ши твърди, че това, което се цени най-много от страна на емблематичното приравняване на китайската култура до „третия свят“ е новото китайско кино, че глобалният мултикултурализъм поставя на преден план травматичните разкази за китайската културна революция на емигранти от китайската диаспора и че китайското изключително частно,

принадлежащо на световната литература е Гао Синдзиен, спечелил Нобеловата награда за литература през 2000 г. и живял известно време преди това в изгнание във Франция. Всичко това сочело, че Западът признава за световна литература само това, което вече „знае“, и че завръщането на световната литература върху литературно-теоретичната сцена в началото на третото хилядолетие – както и това на всички видове „пост–“ и особено на постструктурализма в периода, водещ до въпросната дата - е просто друг начин за Запада да разшири и да продължи своята хегемония в литературно-теоретичната, както и в други области, като по този начин миноризира „останалите“ *in perpetuo* и, ако разбирам правилно Ши, *ad nauseam*.

Това, което намирам за любопитно в представата на Ши за световната литература като евроцентрична, е лекотата, с която тя говори обобщаващо за Запада, приемайки, че йерархичната връзка, която тя скицира между Запада или Европа и „останалите“, се отнася напълно за всички в този „Запад“. Точно както Ши обвинява Запада за привиждането на всички литератури на „останалите“ под общ знаменател, самата тя прави почти същото със Запада. За да се види какво имам предвид, ще се позова на Вернер П. Фридрих (Werner P. Friederich), който по време на конференция на тема „Преподаването на световна литература“, проведена в Университета на Уисконсин през април 1959 г., шеговито, но също така и язвително, преповтаря всичко, което не е наред с учебните програми по световна литература от гледна точка на „легитимни“ катедри по сравнително литературознание. Те са обещали повече, отколкото биха могли да предоставят: „Понякога, в лекомислени моменти, мисля, че би трябвало да наречем нашите програми „Литератури на НАТО“ – но дори това би било екстравагантно, защото обикновено не се занимаваме с повече от една четвърт от 15-те националности в НАТО“ (Friederich 14-15). Фридрих не конкретизира кои литератури има предвид, но с оглед на членуващите в НАТО по това време, можем лесно да заключим, че той има предвид френската, английската, немската и италианската литература. Испания по това време не е член на НАТО, но най-вероятно можем спокойно да добавим нейната литература към квартета. Фридрих се цели преди всичко в тогавашното висше образование и неговите курсове по световна литература, които често се предлагат не в катедрите по сравнително литературознание, а в катедрите по английски, и не в оригинал, а в превод. За следдипломното ниво, където литературите се преподават, изучават и дискутират в оригинал, Фридрих настоява за разширяване на обсега на сравнителното литературознание извън традиционния му европейски обхват, за да покрие и културите на Латинска Америка, Азия, Африка и Океания. Че това се прави в духа на разразилата се тогава Студена война, може да стане ясно, като вземем предвид мнението на Фридрих, че Съединените щати – със своята смесица от раси и култури, с миграционната си история, с географското си местоположение и водещата си позиция в света по военни, икономически и

политически въпроси – са в уникално добра позиция да заемат водеща роля и в областта на културата и част от това лидерство би било по-голямото отваряне към света извън Европа и самите Съединени щати.

Фридрих твърди по отношение на изучаването и преподаването на световната литература много от това, в което Ши обвинява днешните привърженици на световната литература: „Вместо да се прави опит да се разреши проблемът, той само се разпознава, което служи като целесъобразна и ефективна стратегия за неговото отместване, като моралистично предупреждение, способно да отстрани препятствията по пътя към глобалистките литературни проучвания на глобалната литература“ (16). В подкрепа на съображения, свързани със Студената война, Фридрих – макар че признава проблема с йерархичното неравновесие също и по отношение на световната литература, която по същество е Европейската литература – измества проблема към „по-глобални“ измерения, като по този начин избягва необходимостта да компенсира каквото и да било неравновесие на Западния фронт. Това всъщност не е необичайна стратегия сред кръговете, занимаващи се със световната литература и днес: виж например шест томната „Антология на световната литература“ на издателство „Лонгман“ (*Longman Anthology of World Literature*, с автори Damrosch, Alliston, Brown, duBois, Hafez, Heise, Kadir, Pike, Pollock, Robbins, Shirane, Tylus, Yu). Разбира се, обхватът на антологията на „Лонгман“ - като този на „Антология на световната литература“ на издателство „Нортън“ (*Norton Anthology of World Literature*, с автори Puchner, Conklin; Akbari, Denecke, Dharwadker, Fuchs, Levine, Lawall, Lewis, Wilson) – е много по-широк в „световно“ отношение в сравнение с предшествениците си от средата до края на двайсети век, но наглед това разширяване не отменя установената стара йерархия, в рамките на която Европейската литература се оценява като световна литература. Всъщност почти изглежда, че я подсилва: в томове за периода на ранната модерност и за деветнайсети век включените за Европа подборки продължават да отговарят на посочената от Фридрих приблизително „една четвърт“ от литературите на НАТО. Използвайки терминологията на Морети, заета от методологията на световните системи на Имануел Валерщайн (Immanuel Wallerstein), бихме могли да кажем, че „полупериферните“ или „периферните“ литератури на Европа се открояват със своето отсъствие, а включването на отделната датска или норвежка литература е случай на „изключителното частно“, според терминологията на Ши, или на „отделното канонично“, според класификацията на Мадс Розендал Томсен (Mads Rosendahl Thomsen) (48-49).

В специален брой на *symplekē* от 1997 г.: *периодично списание за преплитането на литературни, културни и теоретични изследвания*, посветено на „реконфигурирането на Европа“, Анна Клобуцка (Anna Klobucka) – тръгвайки от икономически обоснованата теория за световните системи на Имануел Валерщайн и позовавайки се на метафоричната употреба на пазара от Гьоте,

когато той говори за „стойността“ на дадена литература – твърди, че „почти неизменното характеризиране на пристрастната гледна точка на традиционните сравнителни литературоведски изследвания като „евроцентрична“ обикновено не успява да вземе под внимание факта, че литературите и културите от европейската периферия само в символични случаи са се считали за пълноправно допринасящи за изграждането на общата „Европейска“ културна идентичност“ (128). Същото важи и в съвременното теоретизиране за световната(ите) литература(и). Следва да се отбележи, че тези изрази, поне в културен или литературен контекст, не се отнасят задължително до географски или икономически отдалечени държави, а могат също така да са свойствени и за културата на страни, които във всички отношения изглеждат като „централни“, като например Холандия или Белгия (виж Spoiden). Всъщност никъде не се споменава (с изключение на Еразъм Ротердамски, който, разбира се, пише на латински) за писател или произведение, произхождащи от която и да е от тези държави или от холандскоезичния регион. Тогава тази литература е най-малката от малките, най-периферната от периферните.

Ситуацията не се подобрява и когато от антологията на „Лонгман“ се обръщаме към теоретични трудове по литературната история. Теориите и на Паскал Казанова (Pascale Casanova), и на Морети, с техните възгледи за „излъчване“ или „дифузия“, центрирани върху Париж или Лондон, определят малките европейски литератури като чисто реактивни по отношение на „центъра“ или „центровете“ на Европа (по този въпрос виж например Juvan, *World Literature[s]*). След Втората световна война предишното френско и немско господство в областта на сравнителното литературознание и на литературната теория се заменя от северноамериканската квази-хегемония, макар и често градена върху първоначално европейски и отново в частност на френски и немски идеи. Под натиска на близнаците мултикултурализъм и постколониализъм – може би най-властните парадигми на литературната наука в Съединените щати в последно време – подновеният интерес към световната литература в северноамериканските изследвания води до все по-голям интерес към неевропейските литератури, а оттам и до постепенното включване на все повече неевропейски текстове в северноамериканските антологии на световната литература. На практика – поради очевидни причини, свързани с езиковото и пазарно разпространение – това са единствените широко достъпни антологии по темата в момента. Подобно пренасочване на вниманието също и към по-теоретико-аналитично равнище се демонстрира сякаш от произведението на Дейвид Дамрош, което през последното десетилетие се превърна в своеобразен базисен текст – „Що е световна литература?“ (2003, Damrosch, *What is World Literature?*). В него Дамрош обръща внимание на Гилгамеш и на Ригоберта Менчу, както и на Гьоте, Кафка и Мехтилд фон Магдебург, но не и на някоя от „малките“

европейски литератури, ако изключим задълбоченото и интересно обсъждане на сръбския писател Милорад Павич.

Разбира се, като имаме предвид стремежа на Дамрош да включи повече от света, а не само от Европа, разбираемо е, че нещо все пак трябва да се изключи. Но това, което в крайна сметка се изключва, по принцип така и не е било включвано: „малките“ литератури на Европа. Всъщност „провинциализирането“ на Европа, ако използваме термина на Дипеш Чакрабарти, в „новата“ световна литература води дори до още по-нарастващото маргинализиране или може би трябва да кажем „периферизиране“ на малките европейски литератури (виж също Tötösy de Zepetnek и Vasvári). Ако в последните преразпределения на световната литература другите „големи“ световни литератури, като китайската, японската, арабската, индийската, са тези, които разбираемо и с право отстояват равенството си със „стария“ европейски център, а напоследък може би и с по-скоро евро-американския център или „ядро“, то същевременно малките Европейски литератури вече не са дори полу- или изцяло периферни: те просто изчезват от погледа. Обаче дори някои „големи“ Европейски литератури са изложени на риск да бъдат маргинализирани. По-горе се позовавам на „насмешливите“ (по неговите собствени думи) забележки на Фридрих от 1959 г. спрямо програмите по сравнително литературознание в Съединените щати, но всъщност същото би трябвало да се отнася и за подобни програми в Европа по това време, които по същество са ограничени до „Литературите на НАТО“ (14-15), които пък аз от своя страна конкретизирам като английската, френската, немската, италианската и (с определена историческа свобода) испанската литература, като последните две следват първите три на значително разстояние. В действителност, италианската и испанската литература са били дори и тогава в слаба позиция. Дамрош, в своята книга „Към история на световната литература“ от 2008 г., твърди за едно от най-широко адмирираните изследвания по сравнително литературознание на двайсети век, а именно „Мимезис“ на Ерих Ауербах, че всъщност не отговаря на подзаглавието на книгата – „Представянето на реалността в Западната литература“ – що се отнася до термина „Западна литература“, тъй като представя отблизо историята на френската и италианската литература и най-голямата част от книгата разглежда тези две литератури. И наистина, редом до главите, разглеждащи споменатите две литератури или текстове на гръцки или латински, има само две глави, посветени на английската литература (Шекспир и Вирджиния Улф), една - на немската (Шилер), и една - на испанската (Сервантес). Ако освен това обърнем внимание на историческия обseg на включените материали, ще забележим, че подборите от италианската литература са ограничени до една тясна група от късния средновековен период. „Мимезис“ на Ауербах може да е един краен случай, а и всъщност авторът не претендира, че книгата му изследва световната литература, но въпреки това една книга за „Западната“ или

„Европейската“ литература през по-голямата част от историята на дисциплината на сравнителното литературознание и на проучването на световната литература по същество би се възприела на практика като разглеждаща „световната“ литература. Заключение, което препотвърждавам, е, че дори и чрез това, което сега бихме нарекли „евроцентрична“ гледна точка, „Европа“ е вече сама по себе си, поне доколкото става въпрос за нейната литература, едно ограничено понятие и е свита до няколко „големи“ модерни литератури. Изненадващо, в последните антологии на световната литература в превод, както се използват в университетите на Съединените щати, испаноезичната литература започва да заема по-видно място.

Включването на повече испаноезични литератури в северноамериканските антологии изглежда като нещо добро, особено като се взима предвид бързо нарастващото латиноезично население в САЩ. Това развитие обаче изисква и известен размисъл. Като за начало забелязваме, че в тези антологии има рязко разграничение между това, което е включено от Испания, и това, което е от Латинска Америка. Материалът от Испания до голяма степен се ограничава до класическата литература от Испанския златен век, като това се забелязва особено в по-ранните издания на „Norton“ (т.е. Mack, Knox, McGalliard, Pasinetti, Hugo, Wellek, Douglas, Lawall), но до голяма степен и в последните версии на „Norton and Longman“. В по-ранните версии на „Norton“ единственият автор от Латинска Америка е Борхес. В по-късните издания и в антологията на „Longman“ виждаме подбора от Испанска Америка като приблизително равнопоставен с този от Испания. Все пак в антологията на „Longman“ редица испански произведения не фигурират сами по себе си като независим подбор, а като част в разделите за „перспективи“ и „отзвучи“ по отношение на други произведения, които пък са включени самостоятелно като „основен“ подбор. Такъв е случаят с по-ранния испански материал, илюстриращ представата за Иберия като място, на което се срещат три свята, което напомня за факта, че през Средновековието Иберийският полуостров се е поделял и е бил оспорван от християнството, исляма и юдаизма.

Роберто Деното (Roberto Dainotto) и Сесар Домингес (César Domínguez) твърдят, че в литературната историография, както и във всички науки и изследвания от ранния деветнайсети век, Южна Европа систематично е била свеждана до периферна позиция по отношение на европейския „център“, т.е. Франция, Германия и Англия. Неделима част от това периферизиране е идеята, че „модерността“ е изключително продукт на Западна Европа, която до голяма степен се определя от споменатия триъгълник. Южна Европа не се възприема като допринасяща за модерността, а като заседнала в един по-ранен етап на развитие, на който се гледа като на „изостанал“. Следователно за тези държави и техните култури се смята, че не притежават много или въобще нямат нищо оригинално или стойностно, което да предложат на останалата част от Европа и света. Нищо чудно,

че каквито и подбори да се правят от испаноезичната литература за това, което представлява „световната литература“ в оценъчен или каноничен смисъл - особено ако тези подбори са направени от гледна точка на тези, за които се смята и които смятат, че са начело на модерността, в нашия конкретен случай - учени от САЩ или поне работещи в американски научни звена и за американската публика – ще следва да се ограничават до произведения от „предмодерността“, в този случай от Испанския златен век. Барт ван ден Боше (Bart van den Bossche) наблюдава почти същото явление и по отношение на италианската литература, когато отбелязва, че във всички прегледи на западната или на световната литература има изобилие от италиански имена за средновековния и ренесансовия период, но след 1600 г. те до голяма степен отсъстват. Това всъщност е схема от дългогодишното присъствие на френското сравнително литературознание от Шал (Chasles) до Пол ван Тигем: еволюцията на Европейската литература като последователно редуване на господството на Италия, Испания, Франция, Англия и Германия (виж също Juvan, „Peripherocentrism“). За италианската литература тази ситуация, ако се съди по най-новите антологии на световната литература, продължава с неотслабваща сила. За литературата на испански език, както по-рано заключих, ситуацията изглежда се е подобрила значително, но дали?

Несъмнено литературата на испански език, произхождаща от Латинска Америка, е спечелила значителен терен в антологиите на световната литература, издадени в Съединените щати от края на 1990-те години. До известна степен същото би могло да се каже дори и за испанската литература от Иберийския полуостров. Все пак тези два развоя, и особено последният, имат своята цена. Моника Шмиц Еманс (Monika Schmitz-Emans) разкрива как антологии на световна поезия отразяват гледната точка на техния съставител или съставители, под влиянието на най-новите исторически и географски обстоятелства. От тази гледна точка можем да видим, че интересът на Съединените щати към световната литература през последните години е поне частично мотивиран от желанието да направят света по-разбираем за поколенията от студенти на дваисет и първи век, като им предоставят по-широк достъп до разнообразните световни култури, за разлика от предишните поколения. Мисля, че решаващото събитие в това отношение е атентатът от 11 септември, който болезнено демонстрира на Съединените щати, че не са, както бяха свикнали да мислят, „отделени“ от останалата част на света и следователно неуязвими, а напротив, че до голяма степен са част от този свят и затова да го разберат по-добре също е жизнено важно за САЩ. До известна степен това е основната идея, както на Саид в „Хуманизъм и демократична критика“ от 2004 г. („Humanism and Democratic Criticism“), така и на Емили Аптер (Emily Apter) в „Зона на превод“, като и двете книги утвърждават, че случилото се на 11 септември е повлияло на техните аргументи. В тази връзка Аптер настоява, че е необходимо да се

зният чужди езици, както и да се увеличат усилията за превеждане като ключ към по-равноправни отношения между САЩ и останалата част от света.

Една част от света, до която Съединените щати са особено близо, е Латинска Америка и поради многобройното население на испаноговорящи в САЩ включването на относително голям брой испано-американски автори в последните антологии на световната литература – дори и като изключим присъщите качества на писателите и произведенията, за които става въпрос – не трябва да се възприема като изненада. САЩ и Латинска Америка споделят поне някои сходства, когато става дума за откриване, завоюване, заселване, спечелване на независимост и наследство от смесено население. Но нещо подобно се забелязва и по отношение на испанската литература от Иберийския полуостров, дори повече отколкото по отношение на испаноезичната американска литература. И ако в антологията на “Longman“ намираме относително богат раздел върху средновековна Иберия, то това отразява, както нарастващия интерес към el-Andalus в съвременната историография в самата Испания, както и в Европа, така и същевременно се съчетава с идеала на САЩ за мултикултурализма, едновременно като официална доктрина и като културен идеал на голяма част от академичния свят на Съединените щати. Освен това много подбори от иберийската испанска литература служат, за да илюстрират някакъв друг основен текст или въпроси, свързани с Латинска Америка. По този начин се променя отношението център-периферия между колониалната държава-майка и колониите, включително що се отнася до културата и литературата. И може би дори по-важното е, че това отношение се променя в интерес на и чрез посредничеството на трета страна, която в този случай са Съединените щати. С други думи, относителната печалба за испаноезичната литература като цяло и за литературата от Испания в частност не се дължи на някакво признание на собствените им заслуги или поне не изцяло, а по-скоро е резултат от факта, че се вписва в съвременните интереси на САЩ.

Ако такъв е случаят дори и с такава „голяма“ литература, написана на език, който се счита за „голям“ не само в европейска, но и в „световната“ перспектива, то тогава какво да кажем за една „малка“ литература, написана на „малък“ език, какъвто е холандският (въпреки че само на територията на Европа има около 22-23 милиона говорещи този език)? Има ли надежда някои от холандските автори или произведения да бъдат включени в някоя от тези по-нови антологии на световната литература, дори и само в категорията на „отзвучи“ или „перспективи“, както ги намираме в антологията на “Longman“? Единственият шанс там да се включи какъвто и да било холандски текст би бил, ако неговото тълкуване допада на „голямата“ литература. Или ако е отзвук от или отваря перспективи към, което означава, че онова което е оригинално за холандската литература, ще бъде подминавано в полза на произведения, които биха могли да се свържат по-лесно

със „света“, или, което е може би по-важното, със света, какъвто е видян през гледната точка на някакъв „по-голям“ интерес, определян от „голям“ играч на световната сцена. Това означава ли например, че стихотворенията на Ян Якоб Слауерхоф (Jan Jacob Slauerhoff) от началото на двайсети век – заради екзотичните си контексти (адаптации на класическа китайски поезия, описания на Южно-Китайските морета, написани на холандски език, но отличаващи се със „саудаде“ (saudades) в португалски стил, видения от Латинска Америка) – биха имали по-голям шанс най-малкото да бъдат включени някъде в сравнение с текстовете на Мартинус Нийхоф (Martinus Nijhoff), съвременник на Слауерхоф и, поне в рамките на самата холандска литература, смятан за много по-добрия поет от двамата? Или може би, да цитирам Щрих (Strich), часът на Холандия все още не е ударил и холандците, и по подразбиране холандскоезичният регион, не са били все още в състояние да дадат на света това, което той очаква във всеки един момент (виж “World Literature“). Простата истина изглежда е, че във всяка „голяма“ история на световните литератури няма място за „малките“ литератури, освен ако те не обслужват „големите“ интереси. Така че може би в крайна сметка нещо, написано на холандски, отнасящо се до или произхождащо от града Ню Йорк, основаван като Ню Амстердам от холандците през седемнайсети век – има по-голям шанс от всичко, написано на холандски в самата Европа.

Холандският случай, като този на повечето други „малки“ Европейски литератури, изглежда безнадежден. Както и да е, някои „големи“ Европейски литератури също рискуват да бъдат „минимизирани“ в нововъзникващата парадигма на световната литература, която се приспособява към „големите“ литератури отвъд евро-американското ядро и в която това ядро на „Евро-лит“ е все по-фокусирано върху това, което Джонатан Арак нарича „англо-глобализъм“, чието развитие е резултат от господстващото положение на английския език като световна *lingua franca* и от възникването на постколониални литератури от бившата Британска империя. Тогава може би не е изненадващо, че поне някои от тези по-големи литератури целят да се противопоставят на тази вълна, като се обръщат към базираните на общ език отношения от типа „...-фонни“, които им позволява да наложат присъствието си извън Европа, като по този начин едновременно се самоглобализират и се де-европеизират, или поне се де-евроцентрират. Такъв е случаят например, макар и по малко по-различни начини, с португалоезичната (виж Fitz; Vieira <<http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol11/iss3/>>) и испаноезичната (Kristal) литература, и с френската *littérature-monde* (Le Bris and Rouaud), които препозиционират себе си като „световни“, а не толкова като „Европейски“ литератури. Интересното е, че Ши (Shih), както и Нинг Уанг (Ning Wang), използва същото понятие, когато говори за китайскоезична литература като за литературата,

обхващаща произведения, написани от китайската диаспора в различни краища на света, като по този начин в известен смисъл претендира за „световен“ статус и на китайската литература.

В заключение, това, което виждаме да възниква, е една „световна литература“, която е различна от тази, която бяхме свикнали да наблюдаваме при старото разпределение в сравнителното литературознание, в което „европейска“ и „световна“ литература бяха взаимнозаменяеми понятия. Вместо това забелязваме появата на световна литература, предимно англо- и САЩ-центрична, с отделяне на по-малко и различно по вид внимание към Европейската литература, която в крайна сметка като цяло, но също така и във всяка от нейните съставни части, започва да заема много по-снизена позиция в рамките на по-широката плеяда от големи литератури, написани на големи езици, произхождащи от новите – но понякога и стари, какъвто е Китай, но в този случай пък предхождащи възхода на сравнителното литературознание и на световната литература – големи играчи на световната сцена по демографски, икономически, политически, културни и дори военни причини, сред които са и Съединените щати, които не крият амбицията си да се позиционират като арбитър и лидер, а дори и като разпределител на силите. И в този случай културата следва търговията и парите. Същевременно забелязваме, че у редица други играчи се появяват съпернически амбиции също в рамките на културните и литературните области, което действително или потенциално води до създаването на конкурентни антологии на световната литература, които пренареждат световните литератури и подборки съгласно собствените си възгледи за „света“. По същия начин наблюдаваме редица литератури, написани на европейски езици, които в резултат на колониалната експанзия на Европа са се разпространили по света, да се прегрупират в алтернативни системи на световната литература, което позволява създаването и на други възможни антологични подборки. Последното стечение на обстоятелствата поставя риска от разцепване на „Европейската“ литература като „единно поле“. Почти диаметрално противоположни на тях – и на този етап може би далече на хоризонта – са подборите на световните литератури от „европейска“ перспектива, които преодоляват ограниченията от по-ранните подобни начинания и които разполагат литературите на Европа и тези на света в равнопоставено отношение едни спрямо други. Може би най-отдалечена от всички и дори утопична остава визията за всеобщи световни литератури, представящи равностойно литературите на света в техните реципрочни взаимоотношения и зависимости.

Цитирана литература

Apter, Emily. *The Translation Zone: A New Comparative Literature*. Princeton: Princeton UP, 2006.

Arac, Jonathan. "Anglo-Globalism?" *New Left Review* 16 (2002): 35-45.

- Auerbach, Erich. *Mimesis: The Representation of Reality in Western Literature*. Trans. Willard Trask. Princeton: Princeton UP, 1953.
- Blair, Walter. *The History of World Literature*. Chicago: University of Knowledge Inc., 1940.
- Buck, Philo M. Jr., ed. *An Anthology of World Literature*. New York, Macmillan, 1934.
- Casanova, Pascale. *La République mondiale des lettres*. Paris: Seuil, 1999.
- Casanova, Pascale. *The World Republic of Letters*. Transl. M. DeBevoise. Cambridge: Harvard UP, 2004.
- Chakrabarty, Dipesh. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton UP, 2000.
- Chasles, Philarete. *Etudes de littérature comparée*. Paris: Amyot, 1846-1875. 20 Vols.
- Dainotto, Roberto. *Europe (In Theory)*. Durham: Duke UP, 2007.
- Damrosch, David. *What Is World Literature?* Princeton: Princeton UP, 2003.
- Damrosch, David. „Toward a History of World Literature.“ *New Literary History* 39.3 (2008): 481-95.
- Damrosch, David, April Alliston, Marshall Brown, Page duBois, Sabry Hafez, Ursula K. Heise, Djelal Kadir, David L. Pike, Sheldon Pollock, Bruce Robbins, Haruo Shirane, Jane Tylus, and Pauline Yu, eds. *Longman Anthology of World Literature*. New York: Pearson, 2008-2009. 3 Vols.
- Dominguez, Cesar. „The South European Orient: A Comparative Reflection on Space in Literary History.“ *Modern Language Quarterly* 67.4 (2006): 419-49.
- Eckermann, Johann Peter. *Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens*. 1836. Ed. Fritz Bergemann. Frankfurt: Insel, 1987.
- Etiemble, Rene. „Faut-il reviser la notion de Weltliteratur?“ 1964. *Essais de littérature (vraiment) générale*. By Rene Etiemble. Paris: Gallimard, 1975. 15-36.
- Fitz, Earl E. „Internationalizing the Literature of the Portuguese-speaking World.“ *Hispania* 85.3 (2002): 439-48.
- Friederich, Werner P. „On the Integrity of Our Planning.“ *The Teaching of World Literature*. Ed. Haskell M. Block. Chapel Hill: U of North Carolina P, 1960. 9-22.
- Guerard, Albert. *Preface to World Literature*. New York: Henry Holt and Company, 1940.
- Jameson, Fredric. „Third World Literature in the Era of Multinational Capitalism.“ *Social Text* 15 (1986): 65-88.
- Juvan, Marko. „World Literature(s) and Peripheries.“ *Literary Studies in Reconstruction: An Introduction to Literature*. By Marko Juvan. Bern: Peter Lang, 2011. 73-86.
- Juvan, Marko. „'Peripherocentrism': Geopolitics of Comparative Literatures between Ethnocentrism and Cosmopolitanism.“ *Histoire de la littérature et jeux d'échange entre centres et peripheries. Les identités relatives des littératures*. Ed. Jean Bessiere and Judith Maar. Paris: Harmattan, 2010. 53-66.
- Klobucka, Anna. „Theorizing the European Periphery.“ *symplokē: a journal for the intermingling of literary, cultural and theoretical scholarship* 5.1 (1997): 119-35.

- Kristal, Efrain. „Considering Coldly...: A Response to Franco Moretti.“ *New Left Review* 15 (2002): 61-74.
- Le Bris, Michel, and Jean Rouaud, eds. *Pour une littérature-monde*. Paris: Gallimard, 2007.
- Mack, Maynard, Bernard M. W. Knox, John C. McGalliard, P.M. Pasinetti, Howard E. Hugo, Rene Wellek, Kenneth Douglas and Sarah Lawall, eds. *The Norton Anthology of World Masterpieces*. New York: W.W. Norton & Company, 1979.
- McClennen, Sophia A. „Comparative Literature in Latin American Studies.“ *Companion to Comparative Literature, World Literatures, and Comparative Cultural Studies*. Ed. Steven Totosty de Zepetnek and Tutun Mukherjee. New Delhi: Cambridge UP India, 2013. 324-36.
- Moretti, Franco. „Conjectures on World Literature.“ 2000. *Debating World Literature*. Ed. Christopher Prendergast. London: Verso, 2004. 148-162.
- Moulton, Richard G. *World Literature and Its Place in General Culture*. New York: Macmillan, 1911.
- Puchner, Martin, Suzanne Conklin Akbari, Wiebke Denecke, Vinay Dharwadker, Barbara Fuchs, Caroline Levine, Sarah Lawall, Pericles Lewis, and Emily Wilson, eds. *Norton Anthology of World Literature*. New York: Norton, 2001-2009. 3 Vols.
- Said, Edward W. *Humanism and Democratic Criticism*. New York: Columbia UP, 2004.
- Schmitz-Emans, Monika. „Mapping Poetry: Poem Anthologies and the Modeling of World Literature.“ *Journal of Romance Studies* 11.1 (2011): 37-50.
- Shih, Shu-Mei. „Global Literature and Technologies of Recognition.“ *PMLA: Publications of the Modern Language Association of America* 119.1 (2004): 16-30.
- Spoiden, Stephane. „The Treachery of Art: This Is Not Belgium.“ *symplokē: a journal for the intermingling of literary, cultural and theoretical scholarship* 5.1-2 (1997): 137-52.
- Strich, Fritz. *Goethe and World Literature*. 1946. Trans. C.A.M. Sym. New York: Hafner, 1949.
- Strich, Fritz. „World Literature and Comparative Literary History (1930).“ Trans. Theo D'haen. *World Literature: A Reader*. Ed. Theo D'haen, Cesar Dominguez, and Mads Rosendahl Thomsen. London: Routledge, 2013. 36-49.
- Thomsen, Mads Rosendahl. *Mapping World Literature: International Canonization and Transnational Literatures*. London: Continuum, 2008.
- Totosty de Zepetnek, Steven, and Louise O. Vasvari. „About the Contextual Study of Literature and Culture, Globalization, and Digital Humanities.“ *Companion to Comparative Literature, World Literatures, and Comparative Cultural Studies*. Ed. Steven Totosty de Zepetnek and Tutun Mukherjee. New Delhi: Cambridge UP India, 2013. 3-35.
- Van den Bossche, Bart. „1861 > 2011: Celebrating Italian Unity and Literary Canon Between National, Regional and Global Perspectives.“ *A World History of Literature*. Ed. Theo D'haen. Brussels: Koninklijke Vlaamse Akademie van België voor Kunsten en Wetenschappen, 2012. 91-100.
- Van Tieghem, Paul. *La littérature comparée*. Paris: Libraire Armand Colin, 1931.

Vieira, Patricia I., ed. Politics and Identity in Lusophone Literature and Film. Thematic Issue CLCWeb: Comparative Literature and Culture 11.3 (2009): <<http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol11/iss3/>>.

Wallerstein, Immanuel. Geopolitics and Geoculture: Essays on the Changing World-System. Cambridge: Harvard UP, 1991.

Wang, Ning. „Global English(es) and Global Chinese(s): Toward Rewriting a New Literary History in Chinese.“ Journal of Contemporary China 19.63 (2010): 159-74.

Преведе от английски Дарина Фелонова